

MULTILATERALNE SNAGE NATO-a

Poslednjih godina, u centru pažnje većine diskusija o odbrani zapada bilo je pitanje kontrole i pravo odlučivanja o upotrebi nuklearnog oružja. Štaviše, ovo pitanje je predstavljalo problem i u opštim odnosima između vodećih zemalja-članica NATO-a. Mada je ono, pre svega, od političkog značaja, hitno se nametalo njegovo rešavanje, jer razlike koje su sve više dolazile do izražaja zadirale su i u pitanje vojne moći NATO-a.

SAD, s obzirom na to da jedine predstavljaju stvarnu nuklearnu silu u okviru NATO-a, uvek su nastojale da pravo odlučivanja o upotrebi nuklearnog oružja zadrže za sebe. Velika Britanija, koja takođe raspolaže sopstvenim, iako ne tako značajnim, nuklearnim snagama, uspela je da sebi obezbedi strategijsku nezavisnost i pravo samostalnog odlučivanja o upotrebi svog nuklearnog oružja. Francuska je u više mahova tražila pravo učešća i koordinacije u upotrebi svoje udarne sile sa onom Anglo-Amerikanaca. Međutim, zahtevu Francuske nije se izišlo u susret, tako da je ona ostala van nuklearnog kluba. Ostale zemlje-članice NATO-a imaju samo taktičko oružje i to jedne samo klasično, a druge i nuklearno. Kod ovih drugih, upotreba nuklearnog oružja podvrgnuta je dvostrukom vetu, tj. ono se ne može upotrebiti bez saglasnosti SAD, ali ga ni SAD ne mogu upotrebiti bez saglasnosti zainteresovane zemlje.

Iz ovakvog prava o upotrebi nuklearnog oružja proizilazi da su evropske zemlje-članice NATO-a primorane da imaju poverenje u SAD, odnosno da veruju da će Velika Britanija svoje strategijsko nuklearno oružje pravilno upotrebiti. To, u stvari, znači da zemlje-članice koje svojim klasičnim ili taktičkim nuklearnim oružjem predstavljaju »štit« NATO-a nemaju nikakvog uticaja na određivanje ciljeva i pravo upotrebe snage koje predstavljaju »mač« NATO-a.

Ovakvo rešenje o pravu upotrebe nuklearnog oružja u nekoj ranijoj situaciji moglo je i biti prihvatljivo za ostale zemlje-članice NATO-a. Međutim, u situaciji kada je SSSR u ogromnoj meri povećao moć i domet svojih projektila, u pojedinim zemljama-članicama NATO-a postavilo se pitanje kako bi SAD reagovala na eventualnu opasnost koja bi ugrozila Evropu, ali ne neposredno i njih. Polazeći od takve pretpostavke, čemu treba dodati i težnju za ponovnim ulaskom u red velikih sila, Francuska je pristupila pripremama za proizvodnju sopstvene nuklearne bombe. Posle lansiranja prvog zemljinog satelita u SSSR, većina ostalih zemalja-članica NATO-a počela je da traži od SAD opipljiviju nuklearnu zaštitu u slučaju eventualnog sukoba.

S obzirom na ovakve stavove i situaciju, na zasjedanju Saveta NATO-pakta, u decembru 1957. godine, usvojena je rezolucija kojom se preporučuje da se u Evropi uspostave skladišta američkog nuklearnog oružja i projektila srednjeg dometa, s tim što bi kontrola nad njima bila podeljena između SAD i zemlje na čijoj bi teritoriji to oružje bilo instalirano.

Neposredno posle toga pristupilo se sprovođenju u život ove rezolucije. Tako su prvi balistički projektili srednjeg dometa (*Thor* i *Jupiter*) bili instalirani u Italiji, Turskoj i Velikoj Britaniji. U Velikoj Britaniji jedna grupa projektila *Thor*, sa britanskim bojovim glavama, bila je poverena isključivoj odgovornosti britanskih komandanata. Međutim, kako Francuska nije mogla da dobije ove projekte pod sličnim uslovima kao i Velika Britanija, odbila je da se na njenoj teritoriji organizuju skladišta i instaliraju rampe za lansiranje. Instaliranje rampi za lansiranje ovih projektila na teritoriji drugih zemalja izazvalo bi posebne probleme. S obzirom na to da su ove rampe statične, a time i lako uočljive, za njihovo instaliranje odgovarao je samo brdovit teren. U vezi sa ovakvim zahtevom automatski su otpale teritorije Belgije, Holandije i Danske, dok je Norveška odbila instaliranje stranih baza na svojoj teritoriji za vreme mira. Teritorija SR Nemačke nije uzeta u obzir zato što je suviše isturena i što bi to instaliranje moglo da izazove oštro reagovanje SSSR.

S obzirom na nedostatke projektila *Thor* u to vreme, Velika Britanija je nastojala da u projektilima sopstvene proizvodnje nađe zamenu za projekte *Thor*. Međutim, kako njene finansijske mogućnosti nisu dozvoljavale da radi na pronalasku i proizvodnji projektila bez onih nedostataka koje imaju i projektili *Thor* (tj. da budu pokretni i sa čvrstim gorivom), Velika Britanija se ponovo obratila SAD i zatražila da joj one daju samo projekte, a da bojeve glave budu britanske. Tako je došlo do sporazuma da SAD za potrebe Velike Britanije proizvode i isporučuju projekte *Skybolt*.

Druge zemlje-članice NATO-a koje su želele da se snabdeju strategijskim projektilima takođe su se obratile SAD, ali za razliku od Velike Britanije, one su se orijentisale na projekte *Polaris*. SAD su pristale na prodaju ovih projektila, ali NATO-u a ne pojedinim zemljama i pod uslovom da kontrola nad nuklearnim bojovim glavama ostane u njihovim rukama.¹

S obzirom na stav Francuske koja se nije složila sa ovim uslovima SAD, a i mišljenje ostalih zemalja (koje je sve više dolazilo do izražaja) da NATO u celini treba da učestvuje u stvaranju nuklearne politike i određivanju principa koje treba primenjivati prilikom odlučivanja o upotrebi nuklearnog oružja, odeljenje za političko planiranje Stejt departmenta SAD predložilo je da se projektili *Polaris* ne instaliraju na zemlji već na brodovima. Posade tih brodova, koje bi u početku sačinjavali samo Amerikanci, postepeno bi se popunjavale pripadnicima RM i iz drugih zemalja. Ovo, u stvari, predstavlja rađanje ideje o multilateralnim snagama (MLS).

Ovaj svoj predlog SAD su iznele na decembarskom zasedanju NATO-a 1960. godine i na osnovu njega svojina, finansiranje i kontrola na ovim snagama treba da budu zaista »multilateralni« a da se posade brodova pojedinih zemalja-članica integiraju »u onoj meri u kojoj to praktično bude bilo izvodljivo«. SAD su izrazile spremnost da do kraja 1963. godine prikomanduju NATO-u privremene snage u jačini pet podmornica sa projektilima *Polaris*, ali s tim da, kao protivuslugu, druge zemlje-članice NATO-a pristanu da dobiju od njih oko 100 projektila u okviru multilateralnog sistema. Sasvim razumljivo da bi nuklearne glave za ove projekte ostale pod kontrolom SAD. Od prisutnih na ovom zasedanju, Štraus je smatrao da predlog SAD

¹ Vrhovna komanda NATO-a za Evropu procenila je da je potrebno instalirati na teritoriji Evrope oko 300 ovih projektila (na pokretnim rampama), od kojih polovinu na teritoriji Francuske.

zahteva donošenje hitne odluke; predstavnik Kanade je predložio da se sazove konferencija najviših predstavnika NATO-a radi proučavanja nuklearnih problema; Velika Britanija i Francuska su bile za odlaganje donošenja rešenja, jer je svako učešće u MLS moglo samo negativno da utiče na njihove napore da se snabdeju strategijskim oružjem. S obzirom na različitost stavova, nije doneta nikakva odluka, već samo zaključak u kome se izražava »veliko interesovanje« za predlog SAD, sa mišljenjem da ga stalni predstavnici iscrpno prouče.²

U toku 1961. godine dobijao se utisak da se nova vlada SAD mnogo manje interesuje za ovo pitanje nego prethodna. U stvari, u to vreme došlo je do jačih kriza u odnosima između Istoka i Zapada (kriza oko Berlina bila je u punom jeku), tako da su ovi događaji za Zapad bili mnogo važniji nego pitanje MLS. Kada je zategnutost umanjena, SR Nemačka je u jesen 1961. ponovo pokrenula pitanje formiranja MLS, a na zasjedanju NATO-a u decembru iste godine insistirala je na brzom realizovanju ovog projekta. Međutim, njeni naponi ostali su bez rezultata tako da to pitanje nije ni spomenuto u zaključnom saopštenju.

Posle mnogih diskusija vođenih na ovom planu i mera preduzetih u toku 1962. godine, među kojima posebno mesto zauzimaju sastanak Kenedija i Makmilana u Nasau, napuštanje proizvodnje projektila *Skybolt* (na koje je Velika Britanija polagala velike nade), primedbe ostalih zemalja-članica NATO-a (posebno SR Nemačke) da se Velikoj Britaniji i Francuskoj žele dati izvesne privilegije i sl., jedna grupa, obrazovana u Stejt departmentu, došla je do zaključka da je najpogodnije rešenje formiranje multilateralne sile sastavljene od 25 površinskih brodova sa multinacionalnom posadom. Svaki brod bi imao po 8 projektila *Polaris A-3* (dometa do 4.000 km)³. Iako je ovim projektom predviđeno da MLS budu sastavljene od površinskih brodova, nije isključeno da njime budu obuhvaćene i druge snage, uključujući i sredstva za lansiranje projektila iz vazduha i sa kopna. Ovako zamišljena nuklearna snaga bila bi pod komandom vrhovnog komandanta NATO-a za Evropu, a svaka zemlja-članica učestvovala bi u razrađivanju strategije i imala bi pravo veta na upotrebu ovih snaga.

Ipak plan i projekt SAD o MLS naišao je na različit prijem kod pojedinih zemalja-članica NATO-a. SR Nemačka je ovaj projekt odmah prihvatila i bila je spremna da na sebe primi 40% troškova. Stav SR Nemačke može se tumačiti time što bi ona najmanje smela da pomišlja na stvaranje sopstvene nuklearne snage, jer bi to izazvalo oštro reagovanje u svetu. Međutim, na ovaj način, iako ne bi sama raspolagala nuklearnim sredstvima, ona bi imala mogućnosti da učestvuje u donošenju odluka o njihovoj upotrebi. SR Nemačka je takođe u celini podržala stav da ove snage budu podređene vrhovnoj komandi NATO za Evropu, jer bi se u ovom slučaju držala pod udarom najisturenija linija fronta u Evropi, a istovremeno umanjila

² Iz zamisli nosioca ideje o MLS može se zaključiti da formiranje ovih snaga ima više politički nego vojnički značaj. Na ovo ukazuje i činjenica da bi u slučaju opšteg rata, SAD svojim nuklearnim snagama bile nosilac i glavna nuklearna sila u okviru NATO-a (one sada raspolazu sa oko 98% nuklearnog potencijala zapadnih zemalja). Prema tome, proizilazi da formiranje ovih snaga treba da doprinese većoj političkoj integraciji zemalja-članica NATO-a putem davanja izvesne uloge saveznicima SAD u nuklearnoj strategiji, ali istovremeno i stavljanja pod kontrolu njihovih eventualnih nacionalnih ambicija (prvenstveno Francuske).

³ Ova nuklearna flota patrolirala bi u vodama Sredozemlja i Atlantika.

mogućnost da se te snage eventualno povuku u duboku pozadinu. Portugalija, Norveška i Danska su odlučile da ostanu po strani ovog projekta. Italija i Turska su dale povoljne odgovore, dok su Holandija, a naročito Belgija, pokazale veće ustezanje. Kanada se u sve to nije mešala, mada nosioci ideje o MLS nisu ni izrazili želju da Kanada u njima učestvuje, jer je osnovna zamisao prilikom formiranja ovih snaga bila usmerena na čvršće povezivanje zemalja-članica NATO-a u Evropi.

Velika Britanija, mada u suštini nije bila protiv prvobitnog projekta, ipak je ispoljila krajnju uzdržljivost i sumnju u pogledu vojne efikasnosti površinskih brodova. Pored toga, Velika Britanija, kao sila koja je do pre 20 godina vladala morima, nije mogla da shvati ideju o mešovitoj posadi. Stoga, a i iz drugih razloga, ona je predložila da se napravi razlika između:

a) Multilateralnih snaga kojima bi mogla da prikomanduje svoj deo svaka zemlja-članica NATO-a koja raspolaže nuklearnim snagama ili će ih uskoro imati. Formiranje ovakvih snaga, prema zvaničnom stavu Velike Britanije od marta 1963. godine, omogućilo bi obrazovanje novih organa za razrađivanje politike i podele komandovanja i, ako je moguće, kontrole, i

b) Pomorskih snaga »mešovitih posada« za koje je Velika Britanija spremna da da svoj doprinos »raznim sredstvima« (u stvari, svoja brodogradilišta ratne mornarice i lučka postrojenja), ako se pokaže da su ove pomorske snage u vojnom pogledu efikasne.

Velika Britanija je takođe predložila da se formira jedno novo odeljenje pri vrhovnoj komandi NATO-a u Evropi za proučavanje ovog pitanja, kao i da se obrazuje jedan uži odbor koji bi obezbeđivao kontrolu navedenih snaga u svim fazama.

Francuska, koja se u početku držala po strani, kasnije se, a posebno na zasedanju NATO-a početkom juna 1963. godine, otvoreno izjasnila protiv obrazovanja MLS sa obrazloženjem da ovim projektom jasno dolazi do izražaja želja SAD da sačuvaju svoj nuklearni monopol i pravo veta. Francuska je, u stvari, protiv svake vojne integracije, posebno i zbog toga što bi postojala mogućnost da njena buduća »udarna snaga« prestane da bude isključivo francuska. Pored otpora, Francuska je počela i da vrši pritisak na SAD, preteći da će poništiti sve ostale sporazume u okviru NATO-a, čija infrastruktura posle toga ne bi mogla više raspolagati teritorijom Francuske. Pored pritiska na SAD, Francuska je vršila još jači pritisak na SR Nemačku sa upozorenjem da je projekt o MLS u protivrečnosti sa francusko-nemačkim sporazumom, kao i da predstavlja akciju uperenu protiv zapadnoevropskog jedinstva.

S obzirom na ovakvu različitost stavova zapadnih saveznika, kao i mere preduzete radi poboljšanja odnosa sa Istokom, i sam raniji predsednik SAD Kenedi nije bio pristalica hitnog rešavanja ovog problema, pri čemu je pokazivao spremnost da razmotri svako alternativno rešenje.

Dolaskom Džonsona za predsednika SAD, zainteresovane zapadne zemlje su smatrale da će on posle izbora preduzeti hitne mere za realizovanje projekta o MLS. Zbog toga je De Gol, prilikom svoje posete Bonu jula 1964. godine, upozorio SR Nemačku da bi njeno pristupanje MLS, preko kojih SAD žele da učvrste svoj uticaj na evropske zemlje-članice NATO-a, moglo imati posledice na francusko-nemački ugovor. S obzirom na to da je odgovor Erharda na ovakav stav De Gola bio potpuno negativan, došlo je do izvesnog zahlađenja u odnosima između Pariza i Bona.

Pored Francuske, još neke od ostalih zemalja-članica NATO-a isticale su osnovni problem u vezi sa ovim projektom o MLS, tj. kontrolu nad upotrebom nuklearnog oružja. SAD su i dalje ostale pri svom stavu da zadrže pravo veta prilikom upotrebe nuklearnog oružja. Pored ostalih razloga, one su ovo obrazlagale i činjenicom da će strategijske situacije zahtevati da se odluka o njegovoj upotrebi donese za manje od 30', što je teško ostvariti ukoliko u njenom donošenju ne bi učestvovao samo jedan čovek. Međutim, kao odgovor na ovakvo obrazloženje, izneta su i mišljenja da se odluka neće morati doneti za tako kratko vreme, jer bi upotrebi nuklearnog oružja svakako prethodio period opšte međunarodne zategnutosti, ili čak i konvencionalne borbe, što bi omogućilo prethodne diskusije većeg broja predstavnika i ostalih zemalja-članica NATO-a. Inače, ako bi se prihvatio stav SAD, onda je kolektivna odgovornost u MLS samo simbolične vrednosti, a ostale zemlje učesnice, bez obzira na svoje materijalne izdatke oko MLS, zavisile bi od dobre volje SAD.

Kao što se vidi, situacija u pogledu formiranja MLS naglo se zaoštravala i nesuglasice između pojedinih zemalja-članica NATO-a sve više su dolazile do izražaja. U ovakvoj situaciji, a da bi se našlo neko najpogodnije rešenje i otklonila razmimoilaženja, dalje razmatranje projekta o MLS povereno je radnoj grupi sastavljenoj od predstavnika SAD, Velike Britanije, SR Nemačke, Italije, Holandije, Belgije, Grčke i Turske.⁴ U odnosu na prvobitni projekt, ova radna grupa je unela jednu važnu novinu kojom se predviđa da se u MLS uključe i projektili *Pershing*, koje SAD instaliraju u SR Nemačkoj i mlazni lovci bombarderi TSR-2 britanske proizvodnje. U pogledu donošenja odluke o upotrebi MLS, radna grupa je preporučila da jedno uže rukovodstvo jednoglasno donosi odluke. Ovim su se želela da potisnu gledanja De Gola da SAD — preko MLS — žele da Evropu još više potčine sebi. Međutim, i iz ovog novog projekta jasno je proizilazilo da se SAD ne odriču svog prava veta.

Pobedom laburista na izborima u Velikoj Britaniji, pitanje MLS se dalje komplikovalo, jer je nova vlada iznela i neke posebne stavove u pogledu njihovog formiranja. Ona je izrazila spremnost da se mnogo više angažuje na tome, da učestvuje u mešovitim posadama na površinskim brodovima, pa čak i da postepeno dođe do integrisanja posada na podmornicama naoružanim projektilima *Polaris*, koje je Velika Britanija i sama počela da gradi. Laburistička vlada je takođe izrazila spremnost da se odrekne zahteva, na kojima je ranija konzervativna vlada uporno insistirala, slobodnog raspolažanja britanskim jedinicama iz sastava multilateralnih snaga u slučaju kada bi britanski »najviši nacionalni interesi bili ugroženi«. U naknadu za ovakve svoje ustupke, laburisti su postavili nove zahteve, koji se u suštini svode na to da u sastav ovih snaga uđu sva nuklearna sredstva namenjena odbrani Evrope (sa izuzetkom isturenih projektila), da i Velika Britanija ima pravo veta na upotrebu ovog oružja i da MLS budu posebna organizacija pod komandom NATO-a u celini, sa sedištem u SAD, a ne pod komandom NATO-

⁴ Februara 1965. godine, Turska se povukla iz sastava predloženih multilateralnih snaga, odnosno njenih 11 mornara je istupilo iz sastava eksperimentalne mešovite posade koja se nalazila na jednom američkom brodu (pored turskih, posadu ovog broda sačinjavali su još i mornari iz ovih 6 zemalja: SAD, V. Britanije, SR Nemačke, Grčke, Holandije i Italije).

snaga za Evropu i sa sedištem u Evropi.⁵ Na osnovu ovih zahteva Velike Britanije trebalo bi, pored ostalog, da SR Nemačka dobije manje važno mesto u toj organizaciji, kao i da se ova organizacija udalji od kritičnog prostora Srednje Evrope. U Velikoj Britaniji se smatra da usvajanje ovih njihovih zahteva ne bi SSSR-u dalo povoda da pooštri kurs svoje politike. Sa ovakvim novim predlozima (dopunom) Velike Britanije nisu se složile ostale zainteresovane zemlje, tako da je to bio jedan od razloga da se odgodi potpisivanje ugovora o MLS, koje je trebalo da se obavi krajem 1964. godine.

Pored stava Velike Britanije, do odgađanja potpisivanja ugovora o MLS došlo je i zbog toga što su SAD bile svesne da Francuska može, kao protivmeru za jedan poduhvat u kome ona vidi samo učvršćenje prevlasti SAD, da zvanično napusti NATO. Na to upućuju i sve veća razmimoilaženja između SAD i Francuske i mnoga pitanja o kojima se Francuska slaže sa istočno-evropskim zemljama (prijem Kine u UN, neutralizacija Jugoistočne Azije, odbijanje uplaćivanja određenih doprinosa Organizaciji ujedinjenih nacija, itd.).

S obzirom na protivurečnosti koje su se sve više ispoljavale u stavovima pojedinih zemalja i opasnost da ovaj problem ne dovede do zaoštavanja odnosa i u pogledu ostalih pitanja, decembra 1964. godine predsednik Džonson je dao nalog da se prestane sa pritiskom na evropske zemlje-članice NATO-a da prihvate projekt SAD o MLS. Specijalna grupa za MLS, koja je polovinom 1963. godine formirana u okviru vlade SAD, rasformirana je 4. januara ove godine. Međutim, to ne znači da SAD odustaje od reorganizacije nuklearnog aparata NATO-a, već ove mere u sadašnjem momentu imaju više taktički i prelazni karakter.

Prilikom posete britanskog premijera Vilsona Vašingtonu (decembra 1964. godine), predsednik Džonson se složio da britanski projekt o ANS zaslužuje da bude razmotren i izrazio mišljenje da evropske zemlje-članice NATO-a treba prethodno to da učine, pa tek onda da SAD iznesu svoj stav. Ovakvo gledanje predsednika Džonsona tumači se željom: da se uklone mišljenja da SAD vrše pritisak na evropske zemlje-članice NATO-a radi prihvatanja američkog nuklearnog protektorata; da dođe do popuštanja napete atmosfere stvorene stavom Francuske prema projektu o MLS; da se na evropske zemlje-članice NATO-a prenese ovo pitanje i da one same raščiste svoja gledišta.

Da se ovakav stav SAD ne bi shvatio kao njihova dalja nezainteresovanost, zvanično su obaveštene Velika Britanija, SR Nemačka, Italija i Holandija da su SAD još uvek zainteresovane za projekt o MLS, kao i za perspektivu predloga o ANS. Međutim, u SAD su istovremeno dati i neki komentari o britanskom projektu o ANS:

— Ekonomska strana britanskog plana nije realna; američki Kongres neće nikada prihvatiti prodaju podmornica na nuklearni pogon, projektila *Polaris* ili *Minuteman* za potrebe ANS; tim planom SR Nemačka bi se sma-

⁵ Predložen je i novi naziv ovih snaga. Da bi se istakao njihov opštenatovski karakter, predloženo je da se umesto MLS zovu — Atlantska nuklearna snaga — (ANS).

trala defavorizovanom.⁶ Treba težiti da Velika Britanija napusti vlastitu nuklearnu »strategiju zaoštavanja« i svoj status svede na nivo SR Nemačke i Italije.

— Britanska sugestija, kojom se pretenduje na uključivanje projektila *Minuteman* u ANS, nije održiva jer — osim Kongresa SAD koji je protiv toga i — evropske zemlje-članice NATO-a ne bi time dobile moralnu satisfakciju koju očekuju od formiranja površinske flote. Da bi doprineli ostvarivanju projekta o ANS, Britanci moraju najpre prihvatiti ideju o odvojenoj komandi, a isto tako moraju dopustiti SR Nemačkoj, a možda i Italiji, iste prerogative koje traže za sebe u direkciji ANS.

Iz svega iznetog o projektu formiranja MLS proizilazi da postoje velike protivrečnosti, koje se odražavaju i na ostala pitanja u međusobnim odnosima zemalja-članica NATO-a, tako da je teško verovati da do njihovog formiranja može doći u doglednoj budućnosti. Kao prilog ovakvom zaključku došlo bi i oštro reagovanje zemalja potpisnica Varšavskog ugovora, koje se na Zapadu ni u kom slučaju ne može zanemariti.

J. MAN.

⁶ SR Nemačka i dalje, čak i u još oštrijem obliku, insistira na formiranju MLS, a s tim i na svoje učešće u donošenju odluke o njihovoj upotrebi. U zadnje vreme prema izjavama zvaničnih krugova SR Nemačke, formiranje MLS predstavlja uslov za njeno odricanje od sopstvenog nuklearnog naoružanja.